

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИКО-ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА АДМІНІСТРАТИВНОГО І ГОСПОДАРСЬКОГО
ПРАВА ТА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**ПРАВОВИЙ СТАТУС УЧАСНИКІВ В
АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка IV курсу 13-421 з групи

Спеціальності: 081 Право

Освітньо-професійної програми «Право»

Григорова Наталія Анатоліївна

Керівник: старший викладач Парасочкіна К.В.

Рецензент: старший викладач, к.ю.н. Шперун Х.В.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	1
РОЗДІЛ 1. Теоретико-правові основи правового статусу учасників адміністративного процесу	6
1.1. Поняття учасників адміністративного судочинства в Україні.....	6
1.2. Правовий статус: поняття, структура, зміст категорії.	12
РОЗДІЛ 2. Теоретико-правова характеристика правового статусу учасників в адміністративному судочинстві.....	17
2.1. Правовий статус сторін адміністративного процесу, третіх сторін та їх представників.	17
2.2. Нормативне регулювання правового статусу інших учасників адміністративного процесу	28
ВИСНОВКИ	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	42

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Захист прав людини і громадянина є першочерговим завданням сучасної правової, демократичної держави, яка, виходячи з принципів і норм Загальної декларації прав людини, створює дієвий механізм їх захисту та встановлює нормативні вимоги до його здійснення. Конституцією України закріплено гарантування права на захист державою та її органами. Задля досягнення цієї мети в Україні створено судову систему, в діяльності якої значне місце відведено адміністративному суду, який є ефективним інструментом захисту прав, свобод та інтересів людини від порушень з боку органів державної влади та місцевого самоврядування.

Одним з найважливіших питань здійснення адміністративного судочинства є встановлення складу та процесуального становища учасників адміністративного процесу. Вирішення даного питання дає змогу не лише визначити роль кожного учасника процесу в розгляді адміністративних справ судом, але й сприяти реалізації в повному обсязі їхніх процесуальних прав і обов'язків.

Визначення поняття, особливостей правового статусу, видів учасників адміністративного судочинства є важливим для подальшого розвитку як теорії адміністративного процесу, так і для удосконалення чинного адміністративного процесуального законодавства України, а також вирішення проблем практики реалізації учасниками адміністративного судочинства свого правового статусу.

Правовий статус учасників в адміністративному судочинстві досліджували такі вчені як: М.Р. Аркелян, О.М. Бандурка, В.М. Бевзенко, В.М. Гаращук, Т.О. Коломоєць, А.Т. Комзюк, Р.С. Мельник, О.В. Негодченко, О.М. Пасенюк, О.П. Рябченко, М.М. Тищенко й інші. Зважаючи на той факт, що адміністративне судочинство перебуває на стадії оновлення та впровадження нових засад, та не применшуючи

значення розробок вітчизняних та зарубіжних учених, варто зауважити, що наразі існує потреба в поглибленні ґрунтовних систематизованих знань про учасників адміністративного судочинства та їх правового статусу.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є комплексний аналіз правового статусу учасників в адміністративному судочинстві.

Відповідно до мети були сформовані наступні **завдання дослідження:**

- дослідити поняття учасників адміністративного судочинства в Україні;
- охарактеризувати категорію «правовий статус», розкрити його поняття, структуру та зміст;
- проаналізувати правовий статус сторін адміністративного процесу, третіх сторін та їх представників;
- охарактеризувати нормативне регулювання правового статусу інших учасників адміністративного процесу;
- дослідити правовий статус учасників адміністративного судочинства в зарубіжних країнах;
- окреслити проблеми та перспективи вдосконалення правового статусу учасників адміністративного судочинства в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку із реалізацією суб'єктами права на судовий захист засобами адміністративного судочинства.

Предметом дослідження є правовий статус учасників адміністративного судочинства.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складає система методів наукового пізнання. Так, діалектичний метод дав змогу проаналізувати проблему становлення та реалізації правового статусу учасників адміністративного судочинства у контексті розвитку науки

адміністративного процесуального права та адміністративного судочинства України. При вивченні проблем правового статусу у єдності його соціального змісту і юридичної форми був використаний системний підхід. Також у роботі застосовані такі методи наукового пізнання як: формально-догматичний, за допомогою якого було проаналізовано та поглиблено понятійний апарат; метод класифікування та групування, який був використаний для здійснення систематизації учасників адміністративного судочинства, а також виокремлення окремих елементів змісту адміністративно-процесуальної правоздатності, а також формулювання умов набуття учасників правового статусу у адміністративному судочинстві; порівняльно-правовий та історико-правовий методи було використано для дослідження теоретичних засад дефініції правового статусу учасників адміністративного судочинства; на основі формально-догматичного та методу правового моделювання, а також методу документального аналізу було окреслено основні напрямки вдосконалення правового статусу учасників адміністративного судочинства.

Практичне значення одержаних результатів. Практична значимість роботи полягає в тому, що одержані в результаті дослідження положення роботи мають дискусійний характер і можуть слугувати основою для подальшого наукового дослідження проблем визначення, класифікації та правового регулювання правового статусу учасників в адміністративному судочинстві.

Структура роботи. Структура дипломної роботи визначена метою та завданнями дослідження і отримала своє відображення у вступі, двох розділах, чотирьох підрозділах, висновках та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ УЧАСНИКІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ

1.1. **Поняття учасників адміністративного судочинства в Україні**

Правове становище учасників адміністративного судочинства регламентовано главою 4 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України). Нормами цієї глави встановлено склад учасників адміністративного судочинства та їхні процесуальні права і обов'язки.

Досліджуючи питання правового статусу учасників адміністративного судочинства, насамперед необхідно зупинитися на співвідношенні декількох окремих понять, які використовуються в теорії адміністративного судочинства та КАС України, зокрема «адміністративне судочинство» і «адміністративний процес», «учасник процесу» і «суб'єкт процесу». Основною проблемою розуміння та використання цих дефініцій є те, що в теорії адміністративного процесу відсутнє визначення цих понять у взаємозв'язку з положеннями КАС України. Це створює ситуацію, в якій понятійно-категоріальний апарат, яким оперує цей нормативно-правовий акт, не збігається з визначеннями, сформульованими наукою адміністративно-процесуального права.

Першочерговим є розмежування таких категорій як «адміністративний процес» та «адміністративне судочинство».

Єдиного розуміння терміну «адміністративного процесу» та розуміння його змісту поки не існує.

У своєму дослідженні М. М. Бурбика, А. В. Солонар, К. Д. Янішевська визначають адміністративний процес як «врегульовану адміністративно-процесуальними нормами діяльність уповноважених

суб'єктів, спрямована на реалізацію норм відповідних матеріальних галузей права в ході розгляду і вирішення індивідуально-визначених справ» [26].

В свою чергу Демський Е. Ф. пропонує розглядати адміністративний процес як «вид юридичного процесу, який регламентує порядок і умови визнання та забезпечення реалізації прав, обов'язків, свобод та інтересів громадян, юридичних осіб і держави, їх захисту, розгляду і вирішення конкретних справ у публічній сфері органами владних повноважень, їх посадовими особами та адміністративними судами відповідно до чинного законодавства» [2].

Зважаючи на дуалістичну природу адміністративного процесу, його також можна визначити як сферу «визнання та забезпечення реалізації прав, обов'язків, свобод і законних інтересів фізичних чи юридичних осіб, а також держави шляхом розгляду і вирішення конкретних адміністративних справ, а управлінська діяльність щодо реалізації норм матеріального права — це сфера функціонування всієї системи повноважних органів, реалізації власної управлінської компетенції шляхом організаційно-правових форм і методів державного управління» [29].

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 4 КАС України «адміністративне судочинство - діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ у порядку, встановленому цим Кодексом» [13].

На думку А. В. Ковальова, «адміністративне судочинство можна назвати судово-адміністративним процесом, визнати наявність особливої галузі права - адміністративно-судового права і, домовившись про єдину термінологію, зосередити основну увагу на дослідженні змісту, особливостей цих понять, вдосконаленню норм, цього виду правосуддя» [12, с. 184].

Як «діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ, тобто публічно-правових спорів, в яких хоча б однією стороною є суб'єкт публічної адміністрації» визначає адміністративне судочинство Т. О. Коломоєць [1].

Адміністративне судочинство, на думку А.В. Руденко, це - «форма позовного здійснення правосуддя, яка полягає у всебічному, повному, об'єктивному розгляді та вирішенні адміністративними судами в стадійному порядку, визначеному нормами КАС України, адміністративно-правових спорів, що виникають між фізичними та юридичними особами, з одного боку, та суб'єктом владних повноважень (органом державної влади, органом місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, іншим суб'єктом владних повноважень при здійсненні ним владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень) – з іншого, з метою захисту прав та свобод фізичних осіб, прав і законних інтересів юридичних осіб, здійснення контролю у сфері публічно-правових відносин» [36].

Особливість співвідношення понять адміністративного судочинства та адміністративного процесу, як слушно зазначають М.В. Лошицький та С.О. Короєд, полягають в тому, що «на відміну від інших «традиційних» галузей процесуального права (кримінально-процесуального, цивільно-процесуального, господарсько-процесуального), які пов'язані лише із судовою діяльністю щодо розгляду та вирішення відповідних категорій справ, адміністративний процес має відношення до судової діяльності лише в частині, яка стосується адміністративного судочинства (за правилами КАС України) та судового розгляду справ про адміністративні правопорушення (за правилами КУпАП)» [20, с. 228]. З іншого боку адміністративний процес регулює діяльність державного апарату, пов'язану із здійсненням різноманітних неюрисдикційних процедур в межах управлінської діяльності (включаючи адміністративні послуги).

Отже, адміністративний процес та адміністративне судочинство не є тотожними поняттями: адміністративний процес є ширшим та включає в адміністративне судочинство. Використання даних понять як єдиного породжує неточності та невідповідності як під час тлумачення, так і при застосуванні норм права на практиці.

Наступним важливим етапом для з'ясування правового статусу учасників адміністративного судочинства є питання співвідношення таких категорій як «суб'єкт» та «учасник» судочинства.

У загальнотеоретичному розумінні суб'єктом (від латинського - той, хто знаходиться у основі) є носій предметно-практичної діяльності і пізнання (індивід або соціальна група), джерело активності, яка спрямована на об'єкт. В свою чергу, В. С. Нерсисянц під суб'єктом права розуміє певні «особи чи організації, за якими законом визнана особлива юридична властивість правосуб'єктності, що дає можливість брати участь у різних правовідносинах з іншими особами і організаціями» [23]. І. С. Окунєв визначає, що «суб'єкт права - це особа (індивідуальна або колективна), що відповідно до норм права здатна мати права і обов'язки, своїми діями набувати права і нести обов'язки» [24, с. 12]. На думку З. Р. Кісіль та Р. В. Кісіль «суб'єкт права - це особа (фізична або юридична), що за законом володіє здатністю мати і реалізовувати безпосередньо або через представника права і юридичні обов'язки (тобто правосуб'єктність)» [43].

Загалом, виходячи із теоретичних положень, можна зробити висновок, що суб'єкту права притаманні напутні ознаки, а саме: 1) соціальні — здатність приймати участь у суспільних відносинах як відокремлений суб'єкт, а також вільно виражати і здійснювати власну волю; 2) юридичні — можливість бути носієм прав і обов'язків, брати участь у правовідносинах.

Саме зазначені характеристики складають правосуб'єктність, яка є властивою усім суб'єктам правових відносин та включає в себе правоздатність та дієздатність.

Значення даної категорії, як слушно зазначає О. Зубрицька, полягає в тому, що «будучи абстрагованою та визначальною особливістю учасника певних правовідносин, вона співвідноситься із правовим статусом як конкретне у загальному, а саме – правосуб'єктність є комплексом прав, обов'язків і відповідальності конкретного учасника правовідносин» [8, с. 100]. Таким чином тільки за наявності правосуб'єктності суб'єкт права стає учасником правовідносин.

Щодо поняття та змісту суб'єкта адміністративного судочинства, то слушною є думку О. В. Бачуна, який зазначає, що «суб'єктом адміністративного судочинства є особа, яка породжує адміністративні процесуальні правовідносини з приводу відправлення правосуддя адміністративними судами і у межах яких вона виступає як потенційний чи реальний їх учасник» [6, с.112].

Слід звернути увагу, що в юридичній літературі поняття «суб'єкти» і «учасники» адміністративного судочинства не ототожнюються. Деякі науковці розглядають поняття «суб'єкт процесу» як ширше відносно поняття «учасник процесу», а отже поняття «учасник процесу» є складовою поняття «суб'єкт процесу» і співвідноситься із ним як частина і ціле .

Також поширеною є позиція, прихильники якої, зокрема А.М. Бандурка, виділяють окремо так званих «лідуючих суб'єктів», тобто тих суб'єктів, які здійснюють процес, а всіх осіб, котрі беруть участь у справі, вважають учасниками процесу [5, с. 52–53]

В свою чергу О. В. Кузьменко висловлює думку про те, що «суб'єкт адміністративного процесу є носієм прав і обов'язків з реалізації процесуальної діяльності у сфері публічного управління, який здатний надані права реалізовувати, а покладені обов'язки – виконувати. Тоді як

учасник адміністративного процесу – це реально існуючий індивід адміністративного процесу» [18, с. 176].

Водночас, варто наголосити на тому, що у теорії права поняття «учасник правовідносин» у розумінні структурного елементу правовідносин не використовується. Застосовуючи це поняття в адміністративних процесуальних правовідносинах, деякі науковці мають на увазі осіб, які беруть участь у справі, зазначаючи, що суб'єкти адміністративного процесу можуть бути учасниками процесу за наявності відповідних юридичних фактів [3, с. 79]. Проте, на нашу думку, дана позиція видається суперечливою, оскільки суб'єкти адміністративного процесу можуть впливати на перебіг і результат розгляду справи, однак не всі особи, які беруть участь у справі, мають юридичну можливість справляти такий вплив. Йдеться, насамперед, про тих осіб, які не наділені відповідними процесуальними правами, що надають можливість здійснювати вплив на перебіг і результат розгляду справи (наприклад, свідок, перекладач).

Відповідно до положень КАС України учасників адміністративного процесу залежно від їхньої заінтересованості поділяють на осіб, які беруть участь у справі (сторони, треті особи, представники сторін і третіх осіб), та інших учасників (свідок, експерт, спеціаліст та ін.).

Таким чином, в науковій спільності існує тривала дискусія щодо понять «адміністративне судочинство» та «адміністративний процес», неоднозначним є і підхід до таких ключових понять як «суб'єкт адміністративного судочинства» та «учасник адміністративного судочинства». Більшість дослідників стверджують про взаємозалежність та співвідношення одних понять до інших, а також про можливість взаємозаміни між собою.

На основі вказаного вище, можна зробити висновок, що учасники адміністративного судочинства - це суб'єкти процесуального права, які своїми діями можуть активно впливати на перебіг процесу, сприяючи

його виникненню, та які вступають у процес для захисту своїх прав чи прав інших осіб, якщо це передбачено законом. Зважаючи на положення КАС України, до них слід віднести громадян, інших осіб, колективи громадян і організацій в особі їхніх представників.

1.2. Правовий статус: поняття, структура, зміст категорії.

Для успішного дослідження будь-яких суспільно-політичних явищ важливо виходити з термінологічної визначеності основних понять. Однак, варто зауважити, що на теоретико-методологічному рівні дослідження правового статусу учасників в адміністративному судочинстві виникають труднощі, оскільки відсутня єдність науковців щодо визначення самого поняття «правовий статус» та його елементів.

Так, А. В. Малько визначає правовий статус як «комплексну інтеграційну категорію, що відображає взаємовідносини суб'єктів суспільних відносин, особи і суспільства, громадянина і держави, індивіда та колективу, а також інші соціальні зв'язки» [27].

Дещо по-іншому характеризує правовий статус Н. М. Оніщенко, який визначає його як «систему законодавчо встановлених та гарантованих державою прав, свобод, законних інтересів і обов'язків суб'єкта суспільних відносин» [45].

В свою чергу В. М. Корельський розглядає правовий статус як багатоаспектну категорію, яка має наступні ознаки:

- має загальний, універсальний характер та включає в себе статуси різних суб'єктів правовідносин: держави, суспільства, особи тощо;
- відображає індивідуальні особливості суб'єктів і реальне положення їх у системі суспільних відносин;

– правовий статус реалізовується через взаємозв'язок прав, обов'язків, юридичної відповідальності в необхідних випадках та правових гарантій;

– являє собою чітку систему, що дає змогу здійснити порівняльний аналіз статусів різних суб'єктів, для відкриття нових шляхів для їх вдосконалення [44].

Схожої позиції дотримується і Г. А. Борисов, який доповнює окреслені ознаки цілісністю, чіткою структурованістю, визначеним порядком взаємодії його компонентів.

Слід також наголосити на тому, що правовий статус є одним із важливих способів ефективного забезпечення прав та інтересів кожної людини. Отримуючи закріплення в нормативно-правових актах, правовий статус особи є не результатом довільних дій держави: підґрунтям його законності є об'єктивні конкретно-історичні соціальні фактори і закономірності, такі як суспільне становище, свобода індивідів, принципи правової держави, вимоги міжнародно-правових актів щодо прав людини.

Отже, виходячи із зазначеного вище, можна зробити висновок, що правовий статус є самостійною категорією, яка характеризується такими ознаками як:

- універсальність, його дія поширюється на всіх суб'єктів;
- є відображенням взаємозв'язку особи та держави як учасників суспільних відносин та ступінь і характер їх взаємодії;
- його компоненти можуть реалізуватись лише в діалектичній єдності: право не існує без обов'язку і навпаки;
- забезпечення системності, взаємодії та взаємозалежності його структурних елементів;
- відносна стабільність, яка полягає в тому, що правовий статус забезпечується державою не залежно від специфіки періоду її державотворення чи суспільно-політичних змін.

Узагальнивши зазначені вище наукові положення, можна дійти наступного визначення правового статусу як багатоаспектної, комплексної, універсальної категорії, яка має чітку стабільну структуру, та встановлює характер і принципи взаємодії суб'єктів суспільних відносин між собою, а також, шляхом визначення прав, обов'язків та гарантій їх реалізації, визначає місце суб'єкта в системі правовідносин.

Наступним важливим фактом для розуміння сутності поняття правового статусу учасників адміністративних правовідносин є дослідження його структури.

Характеризуючи структуру правового статусу як правової категорії та першоджерела участі в адміністративно-процесуальних правовідносинах, слід виокремити наступні складові елементи:

- правові принципи, які є методологічною основою правового статусу;
- норми права (національного та міжнародного), які встановлюють та регламентують спільні для всіх права, свободи та обов'язки;
- правосуб'єктність;
- громадянство, тобто такий правовий стан, який вказуючи про належність людини до відповідної держави, дає право на те, щоб розширити коло прав та обов'язків;
- законні інтереси, які є підставою для активних дій особи чи орієнтують на дозволену нормами права пасивність;
- юридична відповідальність як обов'язок нести відповідальність за порушення правового статусу;
- правовідносини загального (статусного) характеру;
- гарантії реалізації прав і обов'язків, які істотно впливають на зміст і соціальне значення правового статусу особи, оскільки без створення державою умов для здійснення прав, свобод, обов'язків вони залишаються «заявами про наміри. Однак деякі вчені наголошують на

тому, що загальносоціальні (економічні, політичні, ідеологічні та ін.) і спеціально-соціальні (юридичні) гарантії є факторами реалізації правового статусу особи, а не елементами структури його системи [30; 27, с. 98].

Зважаючи на багатоаспектність правового статусу, для комплексного розуміння його сутності, варто здійснити класифікацію видів правового статусу. Ми пропонуємо виділяти правові статуси за такими критеріями:

1. За характером (змістом) правовий статус може бути класифікований на:

- загальний (конституційний, базовий), який є показником демократичності, соціальної направленості та рівня правової держави. Він визначається основним законом країни, є рівним, єдиним і стабільним для всіх суб'єктів та незалежним від певних ситуативних факторів. Даний статус є базовим та вихідним для інших видів.

- спеціальний (родовий) статус, який базується на загальному статусі, характеризуючи та доповнюючи права, обов'язки та пільги, які встановлені законодавством для певної категорії суб'єктів;

- галузевий статус – характеризує особливості прав та обов'язків суб'єктів стосовно певної сфери суспільних відносин, конкретизуючи загальний статус нормами галузевого законодавства;

- індивідуальний статус – визначає права та обов'язки конкретного суб'єкта та являє собою сукупність персоніфікованих прав та обов'язків, та може змінюватися протягом усього життя суб'єкта під впливом таких факторів як стать, вік, сімейний стан, професія і т. ін.

2. За наявністю чи відсутністю в особистості (людини) такої властивості, як громадянства – стійкого правового зв'язку між державою та особою:

- правовий статус громадянина;
- правовий статус іноземця (громадянина іншої держави);

- правовий статус особи без громадянства.

3. За характером реальної реалізації закріплених прав і свобод:

- реальний;
- фіктивний.

4. За суб'єктами розрізняють:

- фізичних осіб;
- юридичних осіб
- держави.

5. За субординацією галузей права у правовому регулюванні:

- матеріальний;
- процесуальний.

Дана класифікація не є вичерпною та може бути розширена та уточнена з урахуванням розвитку правового регулювання окремих його складових як на національному, так і міжнародному рівнях.

Отже, правовий статус є складною правовою категорією. Системність, комплексність та універсальність даної категорії відіграє надзвичайно важливу роль в упорядкуванні суспільних відносин, оскільки, шляхом встановлення прав, обов'язків, а також гарантій їх реалізації, визначає основоположні засади взаємодії суб'єктів правовідносин та визначає місце конкретного суб'єкта в суспільстві, забезпечуючи реальну можливість реалізації своїх прав та захисту від зловживань з боку інших. При цьому він проявляє змістовний дуалізм, поєднуючи такі ознаки як сталість (не змінюватися за своїм змістом) та гнучкість (повинен реагувати на ті реальні зміни, що мають місце у суспільстві, та прямо чи безпосередньо зорієнтовані на людину, відповідну категорію людей тощо).

РОЗДІЛ 2.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО СТАТУСУ УЧАСНИКІВ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

2.1. Правовий статус сторін адміністративного процесу, третіх сторін та їх представників

КАС України встановлює, що «учасниками адміністративного судочинства є учасники які беруть участь у справі - сторони, треті особи, представники сторін і третіх осіб та інші учасники, такі як свідок, експерт, спеціаліст та ін».

Законодавець шляхом використання понять «адміністративна правосуб'єктність», яка включає в себе «адміністративно-процесуальну правоздатність» та «адміністративно-процесуальну дієздатність» у КАС України встановлює коло осіб, які потенційно здатні набути статусу осіб, які беруть участь у справі, однак не завжди здатні реалізовувати свої процесуальні права та обов'язки самостійно, та осіб, які здатні набути статусу осіб, які беруть участь у справі та самостійно реалізовувати процесуальні права та обов'язки [37, с. 78].

Відповідно до 43 КАС України «адміністративна процесуальна правоздатність - це здатність мати процесуальні права та обов'язки в адміністративному судочинстві, яка визнається за громадянами України, іноземцями, особами без громадянства, органами державної влади, іншими державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, підприємствами, установами, організаціями (юридичними особами)» [13].

Адміністративна процесуальна дієздатність належить фізичним особам, які досягли повноліття і не визнані судом недієздатними, а також

фізичним особам до досягнення цього віку у спорах з приводу публічно-правових відносин, у яких вони відповідно до законодавства можуть самостійно брати участь та являє собою здатність особисто здійснювати свої адміністративні процесуальні права та обов'язки, у тому числі доручати ведення справи представникові [13].

Адміністративна процесуальна дієздатність є «здатністю особисто здійснювати свої адміністративні процесуальні права та обов'язки, у тому числі доручати ведення справи представникові, яка належить органам державної влади, іншим державним органам, органам влади Автономної Республіки Крим, органам місцевого самоврядування, їх посадовим і службовим особам, підприємствам, установам, організаціям (юридичним особам)» [13].

Саме наявність цих характеристик є обов'язковою підставою для участі осіб в якості сторін адміністративного судочинства.

У юридичній енциклопедичній літературі зазначають, що «сторона в праві — це учасник визначених правовідносин, дії чи бездіяльність якого щодо іншого учасника (учасників) тягнуть обопільні матеріально-правові або процесуальні наслідки» [48, с. 654]. Поняття сторін у теорії адміністративного процесу є узагальнювальним й одночасно містить у собі такі поняття як «позивач» і «відповідач» [15, с. 134], тобто осіб, які беруть участь у справі з приводу публічно-правового спору, який виник між ними і який суд повинен розглянути та вирішити [1, с. 119].

Відповідно до ст. 46 КАС України сторонами в адміністративному судочинстві є позивач і відповідач [13].

КАС України встановлює, що позивач в адміністративному судочинстві — це «особа, на захист прав, свобод та інтересів якої подано позов до адміністративного суду, а також суб'єкт владних повноважень, на виконання повноважень якого подано позов до адміністративного суду» [13].

Відповідно до норм чинного законодавства можна виділити три категорії позивачів. Ними в адміністративній справі можуть бути:

- 1) фізичні особи – громадяни України, іноземці та особи без громадянства (фізичні особи);
- 2) юридичні особи, які не є суб'єктами владних повноважень – підприємства, установи, організації;
- 3) суб'єкти владних повноважень – органи державної влади, інші державні органи, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, їх посадові і службові особи та інші суб'єкти при здійсненні ними владних управлінських функцій на підставі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень.

Аналіз адміністративно-процесуального законодавства свідчить про те, що правове становище фізичних осіб як позивачів є неоднаковим. Так, деякі категорії фізичних осіб не бути позивачами в окремих категоріях адміністративних справ, що пов'язано із їх правовим статусом. Наприклад, іноземці і осіб без громадянства не можуть брати участь як позивачі у спорах пов'язаних із виборчим правом, державною службою тощо, оскільки ці права випливають із власне наявності в особи громадянства України.

Відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 4 КАС України відповідачем є суб'єкт владних повноважень, а у випадках, визначених законом, й інші особи, до яких звернена вимога позивача [13].

Аналіз наукової літератури з питань правового статусу відповідача в адміністративному судочинстві є однією з малодосліджених, оскільки існуючі наукові дослідження у сфері адміністративного процесуального права не містять у собі ґрунтовного аналізу сутності, особливостей та ознак відповідача в адміністративній справі.

Відповідач, з точки зору О. В. Кошій це – «будь-яка фізична або юридична особа, до якої за суб'єктивним переконанням позивача мають

бути звернуті претензії, котрі виникли із спірних публічно-правових (матеріально-правових) відносин за участю цих осіб» [16].

На погляд О. М. Пасенюка, в адміністративному судочинстві відповідачем є «особа, яка, на думку позивача, порушила його право, свободу чи інтерес і повинна усунути це порушення чи компенсувати шкоду» [25]. Тобто визначальним є припущення особи, що саме особою, до якої звернена вимога у позові, було порушено або не визнано право чи законний інтерес.

В своєму дослідженні О. Бачеріков виділяє дві групи відповідачів у адміністративному судочинстві України: «1) суб'єкти владних повноважень; 2) громадяни України, іноземці чи особи без громадянства, їх об'єднання, юридичні особи, які не є суб'єктами владних повноважень – за адміністративним позовом суб'єкта владних повноважень» [6, с. 112].

Ядром правового статусу є права та обов'язки, що реалізуються завдяки зв'язкам між їх носіями – правовідносинам. Саме тому основну увагу при дослідженні правового статусу учасників в адміністративному судочинстві варто приділити розкриттю та характеристиці їх прав та обов'язків. Сторони судового адміністративного процесу наділені адміністративними процесуальними правами та обов'язками, які можна поділити на загальні та спеціальні.

До загальних прав сторін адміністративного судочинства слід віднести:

- знати про дату, час і місце судового розгляду справи;
- ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, копії, одержувати копії судових рішень;
- подавати докази; брати участь у судових засіданнях, якщо інше не визначено законом; брати участь у дослідженні доказів; ставити питання іншим учасникам справи, а також свідкам, експертам, спеціалістам;

- подавати заяви та клопотання, надавати пояснення суду, наводити свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти заяв, клопотань, доводів і міркувань інших осіб;

- ознайомлюватися з протоколом судового засідання, записом фіксування судового засідання технічними засобами, робити з них копії, подавати письмові зауваження з приводу їх неправильності чи неповноти;

- оскаржувати судові рішення у визначених законом випадках;

- користуватися іншими визначеними законом процесуальними правами та інше (ст. 44 КАС України).

Загальними обов'язками для сторін адміністративного судочинства є обов'язки:

- виявляти повагу до суду та до інших учасників судового процесу;

- сприяти своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи;

- з'являтися в судові засідання за викликом суду, якщо їх явка визнана судом обов'язковою;

- подавати наявні у них докази в порядку та строки, встановлені законом або судом, не приховувати докази;

- надавати суду повні і достовірні пояснення з питань, які ставляться судом, а також учасниками справи в судовому засіданні;

- виконувати процесуальні дії у встановлені законом або судом строки;

- виконувати інші процесуальні обов'язки, визначені законом або судом [13].

Враховуючи те, що сторони посідають головне місце в розгляді справи, законодавець наділяє їх додатковими досить важливими

процесуальними правами, за допомогою яких сторони можуть впливати на хід справи.

Так, відповідно до адміністративно-процесуального законодавства позивач має право:

- змінити підставу або предмет адміністративного позову;
- збільшити або зменшити розмір позовних вимог;
- відмовитися від адміністративного позову у будь-який час до закінчення судового розгляду, а в суді апеляційної чи касаційної інстанції до закінчення відповідно апеляційного чи касаційного розгляду.

Проте законодавець встановлює певні обмеження на реалізацію цих прав. Так, суд не приймає відмови позивача від адміністративного позову, визнання адміністративного позову відповідачем і не визнає умов примирення сторін, якщо ці дії суперечать закону або порушують чий-небудь права, свободи чи інтереси [11].

В свою чергу відповідач як учасник адміністративного судочинства додатково має право:

- визнати адміністративний позов повністю або частково в будь-який час до закінчення судового розміру;
- подати заперечення проти адміністративного позову;
- на примирення [13; 26].

Також адміністративно-процесуальне законодавство до осіб, які відстоюють в адміністративному процесі особисті права та законні інтереси відносить третіх осіб, які заявляють чи не заявляють самостійні вимоги на предмет спору.

При цьому варто відмітити, що КАС України не містить визначення поняття третіх осіб. Відсутність чіткої правової регламентації є негативним явищем та створює прогалини в законодавчому регулюванні даної категорії учасників адміністративного судочинства та можливості подальшої реалізації ними своїх прав та обов'язків.

Дослідники третіх осіб розглядають у таких аспектах:

- як суб'єкти адміністративних процесуальних правовідносин, які вступають в адміністративну справу для захисту прав, свобод та охоронюваних законом інтересів ;
- особи, які перебувають у певних відносинах зі стороною (сторонами) справи й/або мають певні права щодо предмета спору та, як наслідок, рішення в справі може вплинути на їхні права й обов'язки;
- суб'єкти правовідносин, які вступають у порушену в суді справу для захисту власних суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів, наділені матеріально-правовою заінтересованістю, яка, як правило, суперечить інтересам позивача й (або) відповідача [35, с. 146];
- суб'єкти судового процесу, які для захисту своїх суб'єктивних прав чи охоронюваних законом інтересів вступають у вже розпочатий процес між сторонами або залучаються до нього та мають юридичний інтерес у справі, відмінний від інтересів сторін ;
- особи, які можуть вступати в справу до прийняття рішення, якщо рішення в справі може вплинути на їхні права й обов'язки, та бути залученими до участі в справі за клопотанням сторін чи з власної ініціативи [35, с. 147].

Адміністративно-процесуальне законодавство містить норму, відповідно до якої «треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, можуть вступити у справу до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, пред'явивши позов до однієї або декількох сторін». Задоволення позову таких осіб має повністю або частково виключати задоволення вимог позивача до відповідача.

КАС України встановлено, що «треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, мають права позивача». Тобто, в цьому випадку мова йде про такі диспозитивні права позивача, як право в будь-який час до закінчення судового розгляду збільшити або зменшити

розмір позовних вимог або відмовитися від адміністративного позову; право на примирення [13].

Набуття процесуального статусу третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, можливе за існування таких двох умов: 1) наявність в особи, яка вступає в процес, самостійних вимог, відмінних від претензій і доводів сторін адміністративної справи; 2) існування об'єктивного (дійсного) зв'язку самостійних вимог особи зі спірним правовідношенням [15]. Саме вищенаведені ознаки відрізняють третю особу, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, від співпозивачів.

У разі вступу третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, розгляд адміністративної справи за клопотанням учасника справи починається спочатку [13].

Щодо третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, то законодавець передбачив, що вони можуть вступити у справу на стороні позивача або відповідача. Вони можуть бути залучені до участі у справі як за рішенням суду (якщо буде встановлено, що судові рішення може вплинути на права та обов'язки осіб, які не є стороною у справі), а також за клопотанням учасників справи.

Також визначено і часове обмеження можливості вступу зазначеної категорії в судовий процес: це є можливим до закінчення підготовчого засідання або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, у разі коли рішення у справі може вплинути на їхні права, свободи, інтереси або обов'язки.

Щодо правового статусу третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, на відміну від третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, перші не мають диспозитивних прав, тобто на предмет спору впливати не можуть і користуються лише правами, що закріплені за всіма особами, які беруть участь у справі.

Варто також зазначити, що вступ третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, не має наслідком розгляд адміністративної справи спочатку [13].

Наступною важливою категорією учасників в адміністративному судочинстві є представники сторін та третіх осіб. Відповідно до чинного законодавства України, сторона, а також третя особа в адміністративній справі можуть брати участь в адміністративному процесі не лише особисто, але і (або) через представника. При цьому особиста участь у справі особи не позбавляє її права мати в цій же справі і представника.

Відповідно до ст. 57 КАС України представником у суді може бути адвокат або законний представник.

Відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокат – «фізична особа, яка здійснює діяльність щодо захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту на підставах та в порядку, що передбачені законодавством України» [31]. Тобто законодавець встановив імперативну норму, яка чітко визначає які особи, на підставі чого і в якому обов'язі можуть брати участь у розгляді адміністративної справи у якості представника.

Законними представниками відповідно до законодавства України є: «батьки, усиновлювачі, опікуни, піклувальники чи інші особи, визначені законом для захисту у суді прав, свобод та інтересів недієздатних фізичних осіб, малолітніх та неповнолітніх осіб, які не досягли віку, з якого настає адміністративна процесуальна дієздатність та неповнолітніх осіб, які досягли віку, з якого настає адміністративна процесуальна дієздатність, непрацездатних фізичних осіб і фізичних осіб, цивільна дієздатність яких обмежена» [47]. Законні представники діють на підставі документів, які підтверджують свої повноваження документами про займану посаду, факт родинних, опікунських, чи інших відносин з особою, інтереси якої вони представляють.

В науці адміністративного процесу відсутня єдина точка зору, щодо поняття адміністративного представництва, однак, узагальнюючі окремі положення цього питання, можна виділити два основних підходи: 1) це правовідносини, в результаті яких одна особа, представляючи іншу в межах своїх повноважень, здійснює процесуальні дії; 2) це вчинення процесуальних дій особою, яка наділена певними повноваженнями, від імені іншої особи та в її інтересах [41, с. 299].

Представники сторін та третіх осіб в адміністративному процесі виступають активними учасниками судового процесу та спрямовують свою діяльність на досягнення найкращого правового результату для сторони, яку він представляє. Реалізуючи від імені особи, яку він представляє, законні права та інтереси в адміністративному судовому процесі, представник набуває права звернення до адміністративного суду.

Представники у адміністративному судочинстві мають рівні процесуальні права та обов'язки. Зокрема, згідно положень КАС України, представники мають право:

- ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, копії та одержувати копії судових рішень;
- подавати докази;
- приймати участь у судових засіданнях та у дослідженні доказів;
- задавати питання іншим учасникам справи, а також свідкам, експертам, спеціалістам;
- подавати заяви та клопотання, надавати пояснення суду, наводити свої доводи, міркування і заперечення щодо питань, які виникають під час судового розгляду;
- ознайомлюватися з протоколом судового засідання, записом фіксування судового засідання технічними засобами, робити з них копії, подавати письмові зауваження з приводу їх неправильності чи неповноти;

- оскаржувати судові рішення у визначених законом випадках;
- користуватися іншими визначеними законом процесуальними правами [13].

Наступною важливою складовою правового статусу представника є обов'язки. Так, представники зобов'язані: виявляти повагу до суду та до інших учасників судового процесу; сприяти своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи; з'являтися в судові засідання за викликом суду, якщо їх явка визнана судом обов'язковою; подавати наявні у них докази в порядку та строки, встановлені законом або судом, не приховувати докази; надавати суду повні і достовірні пояснення з питань, які ставляться судом, а також учасниками справи в судовому засіданні; виконувати процесуальні дії у встановлені законом або судом строки; виконувати інші процесуальні обов'язки, визначені законом або судом [13].

Аналіз процесуального законодавства дає змогу зробити висновок про те, що до особливостей процесуального статусу представника сторін та третіх осіб належать наступні: «1) представник наділений правом звернення до адміністративного суду від імені особи, інтереси якої він представляє, чи третьої особи; 2) вимоги до представників та обмеження представництва викладені в КАС України; 3) можлива одночасна участь у адміністративному процесі представника і довірителя, крім випадків, передбачених законодавством; 4) можливе одночасне залучення декількох представників, що підтверджує ціль представництва – надання юридичної допомоги, а не вчинення певних дій замість учасника процесу» [41, с. 301].

Отже, правовий статус сторін, їх представників, третіх осіб та їх представників чітко регламентований адміністративно-процесуальним законодавством. КАС України містить вичерпний перелік прав і обов'язків зазначених осіб та встановлює межі їх реалізації. На жаль, в правовому регулюванні правового статусу учасників є певні прогалини,

які викликані перебудовою адміністративного судочинства у відповідність до вимог міжнародних стандартів.

2.2. Нормативне регулювання правового статусу інших учасників адміністративного процесу

Іншими учасниками адміністративного судового процесу, крім учасників справи та їх представників, є помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач, спеціаліст.

Відповідно до ст. 62 КАС України помічник судді забезпечує підготовку та організаційне забезпечення судового процесу [13].

Відповідно до чинного законодавства помічник судді:

1) бере участь в оформленні судових справ, за дорученням судді готує проекти запитів, листів, інших матеріалів, пов'язаних із розглядом конкретної справи, виконавчих документів;

2) здійснює оформлення копій судових рішень для направлення сторонам у справі та іншим учасникам справи відповідно до вимог процесуального законодавства, контролює своєчасність надсилання копій судових рішень;

3) виконує інші доручення судді, що стосуються організації розгляду судових справ.

Також до безпосередніх обов'язків помічників суддів належить створення чернеток і проектів судових документів в автоматизованій системі «Документообіг загальних судів» та внесення даних до статистичних карток щодо результатів розгляду судової справи. Крім того, вони тримають на контролі оскарження судових рішень в апеляційному та касаційному порядках. У разі потреби помічники суддів готують довідки, інформаційні листи, повідомлення, інші матеріали, пов'язані з розглядом справи. Також за наказом голови суду або за дорученням суддів помічники можуть готувати та оформляти статистичні

дані, звіти, узагальнення, інформацію про кількість і стан розгляду судьями справ усіх категорій тощо [13].

Помічник судді за дорученням судді (головуючого у судовій колегії) може за відсутності секретаря судового засідання здійснювати його повноваження. Під час здійснення таких повноважень помічнику судді може бути заявлено відвід з підстав, визначених цим Кодексом для відводу секретаря судового засідання [13].

Питання правового статусу помічника судді як учасника адміністративного судочинства є актуальним у зв'язку із зміною підходу до відбору та призначення особи на посаду судді.

В своєму дослідженні А. Іванишук, який розкрив, що «адміністративно-правовий статус помічника судді – це сукупність його правосуб'єктності, професійних завдань, зобов'язань і прав щодо допомоги судді та підготовки судових справ до розгляду, виконання інших законних доручень судді та керівника апарату суду в поєднанні з професійними обмеженнями та спеціальною дисциплінарною відповідальністю як державного службовця» [9, с. 333]

Як визначає В. А. Панчук «особливістю адміністративно-правового статусу помічника судді є переведення його до суб'єктів патронатної служби, що призначається суддею для сприяння здійсненню правосуддя з виконанням адміністративних повноважень для забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб, надання адміністративних послуг і попередження адміністративних правопорушень у сфері здійснення судочинства» [28, с. 42].

Наступним учасником адміністративного процесу, є секретар судового засідання. Секретар судового засідання є важливою процесуальною фігурою і відіграє допоміжну роль в адміністративному судочинстві. Однак, незважаючи на значимість роботи секретаря судового засідання та його незамінність для судді, його правовому статусу на законодавчому рівні не приділено належної уваги [34]. Тому

існує необхідність більш ґрунтовного теоретичного дослідження правового статусу сектор судового засідання та його правового статусу, що може стати темою подальших досліджень.

Відповідно до ст. 63 КАС України секретар судового засідання має наступні повноваження:

- 1) здійснює судові виклики і повідомлення;
- 2) перевіряє, хто з учасників судового процесу з'явився в судове засідання, хто з учасників судового процесу бере участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції, і доповідає про це головному;
- 3) забезпечує контроль за повним фіксуванням судового засідання технічними засобами і проведення судового засідання в режимі відеоконференції;
- 4) забезпечує ведення протоколу судового засідання;
- 5) забезпечує оформлення матеріалів адміністративної справи;
- 6) виконує інші доручення головного у справі [13].

Необхідно також зазначити, що секретар судового засідання, у разі відсутності судового розпорядника в судовому засіданні, виконує функції останнього (ч. 4 ст. 64 КАС України). На нашу думку це є можливо в справах, які не характеризуються складністю, оскільки виконання дуалістичних повноважень на постійній основі чи в справах, які потребують більш повної та складної підготовки, може призвести до перевантаження особи, що значно впливає на швидкість та якість відповідних рішень та процесуальних дій секретаря.

Наступним учасником адміністративного судочинства є свідок.

Відповідно до ч. 1 ст. 65 КАС України «свідком в адміністративній справі судом може бути викликана будь-яка особа, якій відомі обставини, що належить з'ясувати у справі».

До процесуальних прав свідка належить:

- давати показання рідною мовою або мовою, якою він володіє;

– користуватися письмовими записами; відмовитися від давання показань у випадках, встановлених законом; компенсацію витрат, пов'язаних із викликом до суду.

До процесуальних обов'язків свідка слід віднести:

– з'явитися до суду за його викликом для надання правдиві показань про відомі йому обставини адміністративної справи ;

– своєчасно повідомляти про неможливість прибуття до суду та/чи участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції [13; 40].

Особливістю правового статусу свідка як учасника в адміністративному судочинстві є відповідальність. Так, окрім адміністративної відповідальності (за відмову давати пояснення чи неправдиві пояснення), свідок несе кримінальну відповідальність за давання завідомо неправдивих показань (ст. 384 Кримінального кодексу України) [17].

Наступним учасником адміністративного судочинства є експерти та експерти з права.

Судовий експерт відіграє в адміністративному судочинстві забезпечувальний роль, оскільки виконує процесуальні функції допоміжного характеру, реалізує процесуальні дії, які допомагають розглядати публічно-правовий спір та вирішувати його. За таких умов експерт сприяє здійсненню адміністративного провадження, забезпечує його належну якість та повноту. Окрім того, особливістю правового статусу експерта є відсутність зацікавленості як матеріальної, так і процесуальної в результатах розгляду адміністративної справи.

Процесуального статусу судовий експерт набуває після залучення його судом або сторонами. Так, ч. 2 ст. 68 КАС України встановлює, що «експерт може призначатися судом або учасником справи. А ст. 69 КАС України визначає рішення про участь у справі експерта з питань права та долучення його висновку до матеріалів справи ухвалюється судом» [13].

Відповідно до КАС України та спеціалізованих нормативно-правових актів, експерт в адміністративному судочинстві має право:

- ознайомлюватися з матеріалами справи;
- заявляти клопотання про надання йому додаткових матеріалів і зразків, якщо експертиза призначена судом;
- викладати у висновку експерта виявлені в ході проведення експертизи факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання;
- бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предмета і об'єктів дослідження;
- для цілей проведення експертизи заявляти клопотання про опитування учасників справи та свідків;
- на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом до суду
- подавати скарги на дії особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права судового експерта;
- проводити на договірних засадах експертні дослідження з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень, передбачених законом;
- користуватися іншими правами, які надані Законом України «Про судову експертизу» [13; 33].

Інші права судового експерта передбачаються процесуальним законодавством.

Законодавство містить і перелік обов'язків експерта як учасника процесуальних відносин. Так, експерт зобов'язаний:

- надавати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому питання;
- з'явитися до суду за викликом суду та роз'яснити свій висновок і відповісти на питання суду та учасників справи.

За відсутності заперечень учасників справи експерт може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції [13].

Наступний учасник адміністративного судочинства, який наразі досить новою постаттю судового процесу - експерт з питань права або експерт у галузі права. Відповідно до адміністративного процесуального законодавства як експерт з питань права може залучатися особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права. Водночас процесуальними кодексами визначається виключне коло питань, з яких експерт з питань права може надавати свій висновок: 1) щодо застосування аналогії закону чи аналогії права; 2) щодо змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній державі.

КАС України передбачено, що експерт з питань права зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом, відповідати на поставлені судом питання, надавати роз'яснення. За відсутності заперечень учасників справи експерт з питань права може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції.

Складовою правового статусу експерта є його права. Так, експерт з питань права має право знати мету свого виклику до суду, відмовитися від участі у судовому процесі, якщо він не володіє відповідними знаннями, а також право на оплату послуг та компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду [13].

Відповідальність експерта та експерта з права встановлюється на підставі ст. 14 Закону України «Про судову експертизу» судовий експерт на підставах і в порядку, передбаченими законодавством, може бути притягнутий до юридичної відповідальності.

Також адміністративно-процесуальним законодавством передбачена можливість залучення в адміністративне судочинство спеціаліста. Відповідно до ст. 67 КАС України спеціалістом є особа, яка

володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних засобів і може надавати консультації під час учинення процесуальних дій з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок [13]. Наприклад, як спеціаліст може бути залучений фахівець комп'ютерної техніки для роз'яснення процесу електронного документообігу і можливостей втручання в нього, для відтворення електронних документів перед судом або фахівець у галузі діловодства для роз'яснення перед судом процедури розроблення, документування, візування, погодження та затвердження рішень органу чи фахівець у галузі тощо.

Спеціаліст та особи, які беруть участь в адміністративному судочинстві, мають рівні процесуальні права і обов'язки:» знати про дату, час і місце судового розгляду справи; ознайомлюватися з матеріалами справи; заявляти відводи; давати усні та письмові пояснення, доводи та заперечення; брати участь у дослідженні доказів; висловлювати свою думку з питань, які виникають під час розгляду справи, задавати питання іншим особам, які беруть участь у справі; ознайомлюватися з технічним записом, журналом судового засідання, протоколом про вчинення окремої процесуальної дії і подавати письмові зауваження до них тощо» [13].

Спеціаліст має право знати мету свого виклику до суду, відмовитися від участі у судовому процесі, якщо він не володіє відповідними знаннями та навичками, звертати увагу суду на характерні обставини чи особливості доказів, а також право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних із викликом до суду.

Спеціаліст зобов'язаний: «з'явитися до суду за його викликом, відповідати на поставлені судом питання, надавати консультації та роз'яснення, у разі потреби надавати суду іншу технічну допомогу. За відсутності заперечень учасників справи спеціаліст може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції» [13].

Відповідно до ст. 15 КАС України, мова адміністративного судочинства визначається ст. 14 Закону України «Про засади державної мовної політики», а саме: «судочинство в Україні в адміністративних справах здійснюється державною мовою» [32]. Однак, зважаючи на багатонаціональність нашої держави та можливість участі в адміністративному судочинстві іноземних елементів чи осіб, які не володіють державною мовою, законодавець передбачив можливість залучення перекладача.

Перекладач є учасником судового процесу, який має спеціальні знання, необхідні для здійснення перекладу. Його функціональне призначення полягає наданні допомоги суду та іншим особам, які беруть участь у справі, повноцінно спілкуватися з тим учасником адміністративного процесу, який не володіє або недостатньою мірою володіє державною мовою [38].

Обов'язковою є участь перекладача, який володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухоніми, є обов'язковою при розгляді справи, одним із учасників якої є особа з порушенням слуху. Кваліфікація такого перекладача підтверджується відповідним документом, виданим у порядку, встановленому законодавством.

Наявність спеціальних знань у перекладача дозволяє окремим науковцям стверджувати що перекладач належать до категорії спеціалістів. Як з цього приводу зазначає Н. В. Софійчук, «перекладачем є спеціаліст, який володіє спеціальними знаннями з іноземної мови чи сурдоперекладу та є фахівцем у сфері лінгвістики» [42, с. 21]. Однак, як вказує О. М. Михайлов, «перекладач є самостійним суб'єктом процесуальних правовідносин, що пояснюється його правовим статусом, який суттєво відрізняється від статусу спеціаліста в адміністративному судочинстві» [22, с. 167]. Головна відмінність спеціаліста та перекладача полягає в тому, що останній сприяє здійсненню правосуддя, виступаючи посередником між учасниками адміністративного судочинства, які

володіють та не володіють мовою судочинства, в той час як спеціаліст надає допомогу щодо виявлення, фіксації, огляду доказових матеріалів, застосування для цього необхідних технічних засобів.

КАС України передбачає можливість залучення перекладача як за клопотанням особи, яка бере участь у справі, так і з ініціативи суду. При цьому, витрати, пов'язані із залученням перекладача, несе сторона, яка заявила клопотання про його виклик. Проте, з урахуванням того, що обов'язковою стороною адміністративного судочинства виступає держава в особі органів державної влади, законодавець має забезпечити гарантії рівності сторін в адміністративному процесі, в тому числі передбачивши право на безоплатне користування послугами перекладача для сторони адміністративного провадження, якою виступає фізична чи юридична особа незалежно від її спроможності оплатити послуги перекладача.

Перекладач має право відмовитися від участі в адміністративному судочинстві, якщо він не володіє мовою в обсязі, необхідному для перекладу, право ставити питання з метою уточнення перекладу, а також право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних із викликом до суду.

Перекладач зобов'язаний з'являтися до суду за його викликом, здійснювати повний і правильний переклад, посвідчувати правильність перекладу своїм підписом на процесуальних документах, що вручаються сторонам у перекладі на їх рідну мову або мову, якою вони володіють. За відсутності заперечень учасників справи перекладач може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції [13].

Отже, з метою забезпечення об'єктивного і своєчасного розгляду і вирішення адміністративних спорів законодавець визначив таку групу процесуальних осіб - інших учасників адміністративного процесу, які не є опонентами особам, що беруть участь у справі. Таким допоміжними учасниками адміністративного судочинства є особи, які суттєво не

впливають на перебіг такого судочинства в цілому, однак в силу свого призначення та повноважень забезпечують його якість, повноту та об'єктивність. До переліку таких учасників слід віднести: секретаря судового засідання, судового розпорядника, свідка, експерта, спеціаліста, перекладача. Особливості їх правового статусу регламентовані як КАС України, так і спеціальними нормативно-правовими актами, які визначають окремі положення правового статусу зазначеної категорії осіб. Однак, варто зазначити, що на сьогодні є проблеми як в законодавчій, так і в практичній площині реалізації прав і обов'язків інших учасників адміністративного судочинства, що обумовлює необхідність здійснення дослідження питання правового статусу інших учасників адміністративного судочинства.

ВИСНОВКИ

В ході досягнення мети та виконання поставлених завдань дослідження, ми прийшли до таких висновків.

Учасники адміністративного судочинства - це суб'єкти адміністративного процесуального права, які своїми діями можуть активно впливати на перебіг судового процесу, сприяючи його виникненню, та які вступають у процес для захисту своїх прав чи прав інших осіб, якщо це передбачено законом. Зважаючи на положення КАС України до них слід віднести: громадян, інших осіб, колективи громадян і організацій в особі їхніх представників. правового статусу як багатоаспектної, комплексної, універсальної категорії, яка має чітку стабільну структуру, та встановлює характер і принципи взаємодії суб'єктів суспільних відносин між собою, а також, шляхом визначення прав, обов'язків та гарантій їх реалізації, визначає місце суб'єкта в системі правовідносин.

Щодо дослідження правового статусу як правової категорії, то ми прийшли до висновку, що він являє собою багатоаспектну, комплексну, універсальну категорія, яка має чітку стабільну структуру, та встановлює характер і принципи взаємодії суб'єктів суспільних відносин між собою, а також, шляхом визначення прав, обов'язків та гарантій їх реалізації, визначає місце суб'єкта в системі правовідносин. Тобто, правовий статус особи у загальному вигляді включає в себе: а) норми національного та міжнародного, які визначають статус; б) основні права, свободи, законні інтереси та обов'язки; в) правосуб'єктність; г) правові принципи; д) громадянство; е) гарантії прав і свобод; ж) юридична відповідальність; з) правовідносини загального (статусного) типу.

КАС України встановлює, що учасниками адміністративного судочинства є учасники, які беруть участь у справі - сторони, треті особи,

представники сторін і третіх осіб, а також інші учасники, зокрема, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, експерт з права та ін.

Відповідно до ст. 46 КАС України сторонами в адміністративному судочинстві є позивач і відповідач.

Ними в адміністративній справі можуть бути: фізичні особи – громадяни України, іноземці та особи без громадянства (фізичні особи); юридичні особи, які не є суб'єктами владних повноважень – підприємства, установи, організації; суб'єкти владних повноважень – органи державної влади, інші державні органи, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, їх посадові і службові особи та інші суб'єкти при здійсненні ними владних управлінських функцій на підставі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень.

Відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 4 КАС України відповідачем є суб'єкт владних повноважень, а у випадках, визначених законом, й інші особи, до яких звернена вимога позивача. Можна виділити дві групи відповідачів у адміністративному судочинстві України: 1) суб'єкти владних повноважень; 2) громадяни України, іноземці чи особи без громадянства, їх об'єднання, юридичні особи, які не є суб'єктами владних повноважень – за адміністративним позовом суб'єкта владних повноважень.

Позивачем в адміністративній справі можуть бути громадяни України, іноземці чи особи без громадянства, підприємства, установи, організації (юридичні особи), суб'єкти владних повноважень.

Сторони судового адміністративного процесу наділяються адміністративними процесуальними правами та обов'язками, які можна поділити на загальні та спеціальні.

До загальних прав сторін адміністративного судочинства слід віднести: знати про дату, час і місце судового розгляду справи; ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, копії, одержувати копії судових рішень; право надавати докази та брати участь

у їх дослідженні; брати участь у судових засіданнях, якщо інше не визначено законом; ставити питання іншим учасникам справи, а також свідкам, експертам, спеціалістам; подавати заяви та клопотання, надавати пояснення суду, наводити свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, а також висловлювати (в усній чи письмовій формі) заперечення проти заяв, клопотань, доводів і міркувань інших осіб; ознайомлюватися з протоколом судового засідання, записом фіксування судового засідання технічними засобами, робити з них копії, подавати письмові зауваження з приводу їх неправильності чи неповноти; оскаржувати судові рішення у визначених законом випадках; користуватися іншими визначеними законом процесуальними правами та інше (ст. 44 КАС України).

Загальними обов'язками для сторін адміністративного судочинства є обов'язки: виявлення поваги до суду та до інших учасників судового розгляду; сприяння своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи; обов'язкова явка в судове засідання за викликом суду, якщо їх явка є обов'язковою; подання наявних доказів по справі в порядку та в строки, встановлені законом або судом, а також заборона приховувати докази; сторони зобов'язані надавати суду повні і достовірні пояснення з питань, які ставляться судом чи іншими учасниками справи в судовому засіданні; дотримуватися строків виконання процесуальних дій; виконувати інші процесуальні обов'язки, визначені законом або судом.

Враховуючи те, що сторони посідають головне місце в розгляді справи, законодавець наділяє їх додатковими досить важливими процесуальними правами, за допомогою яких сторони можуть впливати на хід справи.

Так, відповідно до адміністративно-процесуального законодавства виключно позивач має право змінити підставу або предмет адміністративного позову; збільшити або зменшити розмір позовних

вимог або відмовитися від адміністративного позову у будь-який час до закінчення судового розгляду (в суді апеляційної чи касаційної інстанції до закінчення відповідно апеляційного чи касаційного розгляду). Проте законодавець встановлює і певні обмеження на реалізацію цих прав. Так, суд не приймає відмови позивача від адміністративного позову, визнання адміністративного позову відповідачем і не визнає умов примирення сторін, якщо ці дії суперечать закону або порушують будь-які права, свободи чи інтереси.

В свою чергу відповідач як учасник адміністративного судочинства додатково має право: визнати адміністративний позов повністю або частково в будь-який час до закінчення судового розгляду; подати заперечення проти адміністративного позову; на примирення.

Іншими учасниками адміністративного судового процесу, крім учасників справи та їх представників, є: помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач, спеціаліст. Особливості їх правового статусу регламентовані як КАС України, так і спеціальними нормативно-правовими актами, які визначають окремі положення правового статусу зазначеної категорії осіб. Однак, варто зазначити, що на сьогодні є проблеми як в законодавчій, так і в практичній площині реалізації прав і обов'язків інших учасників адміністративного судочинства, що обумовлює необхідність подальшого дослідження питання правового статусу інших учасників адміністративного судочинства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право України: Підручник. Вид. 2, змін, і доп. / За заг. ред. Т.О. Коломoeць. 1С: Істина, 2012. URL: https://pidruchniki.com/1657051155880/pravo/sut_znachennya_administrativnogo_sudochinstva_administrativnoyi_yustitsiy
2. Адміністративне процесуальне право України : навч. посіб. / Е.Ф. Демський. К. : Юрінком Інтер, 2008. 496 с.
3. Адміністративне судочинство : [підручник]. -Вид. 2, перероб. і допов. / За заг. ред. Т.О. Коломoeць. К. : Істина, 2011. 304 с.
4. Адміністративний процес України: Навчальний посібник. / Комзюк А. Т., Бевзенко В. М., Мельник Р. С. К.: Прецедент, 2007. 531 с.
5. Бандурка А.М. Административный процесс : учебник / А.М. Бандурка, Н.М. Тищенко. Х. : Издательство НУВД, 2001. 353 с.
6. Бачеріков О. Визначення терміну "відповідач" за Кодексом адміністративного судочинства України. *Юридичний журнал*. К. : Юстiніан, 2007.№3(57). С. 112-113
7. Буцьких О.О. Загальна характеристика адміністративно-процесуального статусу учасників провадження у справах щодо перегляду рішень за нововиявленими обставинами в адміністративному судочинстві України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 229-240.
8. Зубрицька О. Адміністративна правоздатність як елемент правосуб'єктності індивідуальних суб'єктів адміністративного права. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 3 (41). С. 99 – 104.
9. Іванищук А. А. Адміністративно-правове забезпечення судової влади в Україні. автореф. дис. ... докт. юрид. наук. Відкрит. міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». Київ, 2017. 38 с.

10. Ківалов С. В. Понятійно-правова характеристика сторін як учасників адміністративного судочинства. *Наукові праці Національного університету "Одеська юридична академія"*. 2015. Т. 15. С. 5-26.
11. Кісіль З. Р., Кісіль Р. В. Адміністративне право: навч. посів. - 3-те вид. - К. Алерта; ЦУЛ, 2011. 696 с.
12. Ковальов А. В. Співвідношення категорій «адміністративний процес» та «адміністративне судочинство». *Митна справа*. 2014. № 5. С. 181 – 185.
13. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 URL: № 2747-IV <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
14. Колодій А. М. Права, свободи і обов'язки громадянина в Україні: Підручник / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. Київ: Правова єдність, 2008. С. 129.
15. Комзюк А.Т. Адміністративний процес України : [навч. посіб.] / А.Т. Комзюк, В.М. Бевзенко, Р.С. Мельник. К. : Прецедент, 2007. 531 с.
16. Кощій О.В. Сутність та підстави участі в адміністративному судочинстві України відповідача . *Форум права*. 2011. № 1. С. 516-521.
17. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення - 14.02.2020).
18. Кузьменко О.В. Теоретичні засади адміністративного процесу : монографія / О.В. Кузьменко. К. : Атіка, 2005. 358 с
19. Лопушанський О. В., Іващук Н. Л. Учасники адміністративного судочинства в Україні. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. № 10. С. 205-207.
20. Лошицький М, В., Короед С. О. Адміністративний процес: основні підходи до розуміння. *Держава і право: юридичні і політичні науки*. 2012. № 55. С. 227 – 234.
21. Малько А. В. Теория государства и права: Учебник / А. В. Малько, Н. И. Матузов. Москва: Юристъ, 1996. - С. 397.

22. Михайлов О. М. Правовий статус інших учасників адміністративного судочинства в Україні: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Олександр Миколайович Михайлов. Одеса, 2015. 238 с.
23. Нерсисянц В. С. Проблемы общей теории права и государства. М., 2002. С. 132.
24. Окунев І. С. Загально-теоретичні засади правового статусу суб'єкта права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / І. С. Окунев; Ін-т законодавства ВР України. К., 2010. 20 с.
25. Основи адміністративного судочинства та адміністративного права: навч. посіб. / за заг. ред. : Р. О. Куйбіди, В. Шишкіна. К. : Старий світ, 2006. С. 278
26. Особи, які обстоюють в адміністративному процесі особисті права та законні інтереси. URL: <https://dl.sumdu.edu.ua/textbooks/87511/453533/index.html#p3> (дата звернення - 08.03.2020).
27. Панчишин А. В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 95 – 98.
28. Панчук В. А. Поняття адміністративно-правового статусу помічника судді. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017 № 5. С 117 121.
29. Поняття та особливості адміністративного процесу URL: <https://dl.sumdu.edu.ua/textbooks/87511/453542/index.html> (дата звернення - 08.02.2020).
30. Правовий статус особи: поняття, структура, види URL: <http://studies.in.ua/teorija-derzhavy-ta-prava-lekcii/4418-pravoviy-status-osobi-ponyattya-struktura-vidi.html> (дата звернення - 08.02.2020).
31. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 URL: № 5076-VI <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення - 09.03.2020).

32. Про засади державної мовної політики: Закон України від 03.07.2012 № 5029-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17> (дата звернення - 15.02.2020)
33. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення - 16.03.2020).
34. Процесуальний статус секретаря судового засідання в адміністративному судочинстві URL: https://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/tusshchyeftsaoerym-fkhakhtsf-fyenuyekhaua-ftsesvsgs-iafkearrya-v-aepkrkfkhuakhyvrspts-ftsesyrfkhvk/ (дата звернення - 15.03.2020).
35. Пчелін В. Треті особи як суб'єкти адміністративних процесуальних правовідносин. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 3. С. 157 – 151.
36. Руденко А.В. Адміністративне судочинство: становлення та здійснення: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2005.
37. Рябченко О. П. Адміністративне судочинство Навчальний посібник / за заг. ред. проф. О. П. Рябченко. 2-ге вид., перероб. і доп. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. 304 с.
38. Савчук Р. М. Участь перекладача в адміністративному судочинстві як гарантія забезпечення засади мови судочинства в адміністративних судах <http://sd-vp.info/2017/uchast-perekladacha-v-administrativnomu-sudochinstvi-yak-garantiya-zabezpechennya-zasadi-movi-sudochinstva-v-administrativnih-sudah/> (дата звернення - 20.02.2020).
39. Савчук Р. Права перекладача як учасника адміністративного судочинства. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2017. № . 4, Iss. 2. С. 217-221.
40. Свідок як суб'єкт адміністративних процесуальних правовідносин URL: <https://adm.km.court.gov.ua/sud2270/pres-centr/general/851473/> (дата звернення - 15.03.2020)

41. Славінська І. В. Ізбаш К.С. Представництво в адміністративному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 298 – 301.
42. Софійчук Н.В. Производство следственных действий с участием иностранных граждан стран СНГ: по материалам Иркутской области и Республики Бурятия: Автореферат дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Н.В. Софійчук. – Иркутск, 2005. 30 с.
43. Суб'єкти та учасники судового адміністративного процесу URL: https://pidruchniki.com/1749011045240/pravo/subyekti_uchasniki_sudovogo_administrativnogo_protsesu (дата звернення - 10.02.2020).
44. Теория государства и права: учебник для вузов / В. М. Корельський, В. Д. Первалова. Москва: НОРМА-ИНФА, 2002. С. 549.
45. Теорія держави і права: Академічний курс: Підручник / Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчук. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 366.
46. Топор І. В. Поняття та види учасників адміністративного судочинства: проблеми теорії. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. № 58. С. 264-271.
47. Хто може бути представником сторони в адмінсправі?. URL: https://zib.com.ua/ua/print/123772-hto_mozhe_buti_predstavnikom_storoni_v_adminspravi_-_okruzhn.html (дата звернення - 10.02.2020)
48. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К. : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 5 : П - С. - К. : Вид-во «Юридична думка», 2003. 736 с.